

Näkikö puna-armeija ja sen kehittäjät tulevan sodan kuvan ”oikein”?

Sotilasprofessori Petteri Lalu. Esitelmä julkaisutilaisuudessa 22.11.2017

KUVA 1

Kiitoksia mahdollisuudesta kirjoittaa yhden sotataidon olennaisen tehtävän – tulevan sodan kuvan ennalta näkemisen haasteista. Sodassa suunnitelmien ja konseptien sanotaan hajoavan ensimmäisen laukauksen jälkeen. Samalla tavalla tapahtuu varmasti myös oletuksille ja näkemyksille tulevasta sodasta. Aggression kohteelle sota on aina yllätys, mutta samalla tavoin myös hyökkäävä osapuoli joutuu yleensä juomaan yllätyksen ja ajoittain jopa tappion karvasta kalkkia.

Selostan tässä esitelmässä pääasiassa artikkelini ”Näkikö puna-armeija ja sen kehittäjät tulevan sodan kuvan ”oikein”? taustakehitystä.

Jotta, artikkelista tuli tieteellisen kuiva, täytyi sen alkuun sijoittaa ryppyösaista käsitteiden määrittelyä. Koska sodan kuva hakee jokaisen aikakauden keskustelussa omaa uomaansa ol- len välillä merkityksiä sekoittavassa koskessa tai sitten seesteisessä suvannossa, tarjosi mi- nulle tarjottu otsikko mahdollisuuksia myös tällaiseen pohdintaan. Keskustelu sodan kuvasta lipsahtaa helposti joko ”teknopornoksi”, jossa sen keskeiseksi sisällöksi tulevat kuvauksesta tiedustelun, valvonnan, maalittamisen ja verkottuneista vaikuttamisen ketjuista tai ”informaa- tiopornoksi”, jossa arkinen kahvipöytäkeskustelu, vaikkapa Ukrainan sodan syistä ja eri toi- mijoiden roolista leimataan *infosodaksi*.

Yleisessä länsimaisessa käsityksessä sodan kuvalla tarkoitetaan yleensä käsitystä sotilaallisista uhkista ja niiden edellyttämästä valmistautumisesta, sodan luonteesta, sotilaallisen voiman keskeisistä osakokonaisuuksista ja sodassa käytettävästä teknologiasta. Sodan kuvan käsite sellaisenaan on muotoutunut edellä kuvatuksi vasta kylmän sodan jälkeen, joten sen sisällyt- täminen toista maailmansotaa edellyttävään aikaan voi vaikuttaa myös anakronistiselta, mutta soveltui lähtökohdaksi tarkasteluun.

Muita hyviä lähtökohtia ovat yhdysvaltalaisen filosofin Anatoli Rapaportin kolmijako kata- klysmiseen, instrumentaaliseen ja apokalyptiseen käsitykseen sodan luonteesta. Kataklysmi- nen sodan kuva on länsimaissa vallitseva ja humanistisen kuorrutuksemme mukainen. Sen mukaisesti sota on kertakaikkisen paha ja vältettävä onnettomuus. Muutos instrumentalisti- seen sodan kuvaan käy meiltä kuitenkin hyvin helposti. Kuuntelin tänä aamuna Haagin sota- rikostuomioistuimen tämännäpäiväisestä Serbikenraali Ratko Mladicin sotarikosoikeudenkäyn- nin tuomionluvusta kertovaa radiouutista. Omaisansa Srebrenicassa menettänyt haastateltava piti tuomiota tärkeätä muun muassa siksi, että kansainvälinen yhteisö epäonnistui Bosnian sodassa suojelemaan bosniakkeja serbijoukoilta. Jugoslavian hajoamissodat laittoivat monet eurooppalaiset, jopa entiset pasifistitustaiset poliitikot sellaiseen päätöksentekotilanteeseen, jossa heidän kataklysminen käsityksensä sodasta muuttui instrumentaaliseksi – oli käytettävä aseellista voimaa – sotaa poliittisen päämäärän eli kansainvälisen suojeluvastuun toteutta- miseksi.

Lyhyt ja ytimekäs on Jyri Raitasalon ja Joonas Sipilän kaksiosainen määritelmä 1. asevoimat – ketä vastaan ja mitä tarkoitusta varten 2. millaisia ovat tehokkaina pidettävät asevoimien käyttöperiaatteet ja toimintamallit.

Skotlantilaisen Hew Strachanin kaksijako muuttumattomasta sodan luonteesta (nature of war) ja alati muuttuvasta sodan kuvasta (character of war) on myös hyvä lähtökohta.

Neuvostoliittolaisessa ja venäläisessä käsitteistössä ei ole täsmällistä sodan kuvaa vastaavaa ilmaisua. Sota on määritelty täsmällisesti ja määritelmä on säilynyt vuosikymmenien ajan lähes muuttumattomana. Naapurimme määritelmässä sota on yhteiskunnalliseksi ilmiö, jossa osapuolten keskinäiset suhteet ovat oleellisesti muuttuneet, ja ne ovat tämän vuoksi siirtyneet aseellisten sekä muiden väkivaltaisten keinojen käyttämiseen ristiriitojensa ratkaisemiseksi. Lähtökohtaa voisi sanoa puhtaan clausewitzilaiseksi.

KUVA 2

Neuvostoliittolaisille uhkakuva ja asevoiman käyttötarkoitus oli selvä. Frunzen doktriinissa maailman ainoan työläisten ja talonpoikien valtion nähtiin olevan pysyvässä ja ennen pitkää sotaan johtavassa ristiriidassa porvarillisten maiden kanssa. Sotaan viitattiin lähes kaikissa lähteissä tulevana sotana. Tosin Neuvostoliiton ulkopoliitikassa oli suvantokausia, jolloin maata pyrittiin sijoittamaan osaksi kansainvälistä sopimusjärjestelmää. Nämä tavoitteet saattoivat heijastua jopa ohjesääntöjen maailmanvallankumouksellisia sävyjä suitsiviksi.

Mahdollisiksi vastustajiksi Neuvostoliitto arvioi aluksi naapurinsa Puolan ja Romanian, joiden aloittamaan sotaan liittyisivät Ranska ja Italia sekä Baltian maata. Tästä näkökulmasta Vladimir Triandafillov johti Neuvostoliiton uhkakuvan lähtökohdat maastoon eli rajojen pituuteen sekä vastassa olevien valtioiden sodan aikana käytettävissä oleviin divisioonien määrään.

1930-luvun alussa uhkasuuntien listaan lisättiin laajentumisensa aloittanut Japani – vuosikymmenen puolivälissä Saksan, Japanin ja Italian liittosopimuksen jälkeen arvioitiin tarpeelliseksi varautua kahden rintaman sotaan. Pelättiin asetelmaa, jossa länsi saisi nämä kolme sekä Neuvostoliiton sotaan, jossa ne kuluttaisivat voimansa loppuun. – Tämä tulkinta elää edelleen sitkeästi myös nyky-Venäjäällä.

KUVA 3

Neuvostoliitossa keskustelua tulevan sodan lähtökohta oli luonnollisesti Lenin ensimmäisen maailmansodan aikaisista tulkinnoissa Karl Marxin ja Friedrich Engelsin opetuksista. Lenin tuomitsi ne sosialistit, jotka maailmansodassa ryhtyivät patriotteina tukemaan isänmaansa taisteluita. Todellisen työväenluokan tuli Leninin mukaan käyttää sotaa hyväkseen vallankumouksellisen aloitteen tempaamisessa. Näin tapahtuikin naapurimaassamme 100 vuotta sitten.

Sodan luonteesta ja siihen valmistautumisesta käytiin aluksi Frunzen ja hänen vastustajansa Trotskin välillä. Frunzen kanta, joka sulautti yhteen kuvitelmat puna-armeijalaisten erityisluonteesta sekä maan asevoimien kyvystä käydä sotaa, joka on ”poliittisella tasolla luonteeltaan puolustuksellisia – mutta mikäli joudumme sotaan, on sotilaallinen doktriinimme päättäväinen ja hyökkäyksellinen”.

KUVA 4

Hyökkäyksellisyyden korostuksesta tulikin neuvostoliittolaisessa sotaopissa keskeinen korostus, jonka vastustajien ajatuksia ei suvaittu. Tämän sai kokea alun perin keisarillisen armeijan kenraalimajurina toiminut Aleksandr Svetšin.

Hänen pääteoksensa Strategia vuodelta 1928 on Suomessa suhteellisen vähän tunnettu. Teoksen johdannossa Svetšin määrittelee nykyisen käsityksemme mukaisen sodankäynnin kolmijaon: strategian, operaatiotaidon ja taktiikan sisällön ja keskinäisen suhteen – ja itse asiassa käyttää ensimmäisenä nimitystä operaatiotaito. Kirjassaan Svetšin jakoi sodan aseellisen rintaman toiminnan tuhoamiseen ja näännyttämiseen, joiden samanaikaista toteuttamista hän ei pitänyt mahdollisena.

Valinta näännytys- ja tuhoamisstrategioiden välillä oli Svetšinin käsityksen mukaan poliittisen johdon vaikein, mutta samalla tärkein tehtävä. Hänen mukaansa kaikki valtiot valmistautuivat ja lähtivät ensimmäiseen maailmansotaan tavoitteenaan nopea tuhoamissota. Tähän ei kuitenkaan kyetty vaan sota sai näännytys sodan luonteen. Valintaa näännytys sodasta ei kukaan valtioiden johtajista ollut tohtinut tehdä.

Edelleenkin kannattaa panna merkille useimpien valtio- tai sotilasjohtajien puheet lyhyestä sodasta – muusta puhuminen olisikin pikainen poliittinen itsemurha.

KUVA 5

Svetšin piti Neuvostoliitolle sopivampana näännytysstrategiaa ja joutui tämän ja ehkä myös taustansa takia ankaran vastustuksen kohteeksi. Kovimman kritiikin julisti Mihail Tuhatsjevski. Hänen mukaansa Svetšin oli ”imperialistisen intervention agentti” ja hänen teoksensa Strategia (1928) ”tappiomielialaa luova”. Svetšinin kuten myös Tuhatsjevskin kohtaloksi koituivat Stalinin vainot. Paradoksaalisesti heidän kehittämänsä strategiat ja taisteluopit otettiin kuitenkin sodan aikana käyttöön.

KUVA 6

Puna-armeijassa tehdyn syvän taistelun ja myöhemmin kehitettyjen syvien operaatioiden taustalla olivat havainnot ensimmäisen maailmansodan ongelmasta, jossa liikesodankäynti pysähtyi länsirintamalla yhtenäiseen useiden valtioiden mittaiseen rintamalinjan, joka ei enää antanut tilaa operaatioille, ja jota ei kyetty läpäisemään.

KUVA 7

Yritykset puolustusrintaman läpäisemiseen johtivat, mikäli tulivalmistelu oli riittävä, rintamalinjan puhkaisemiseen. Hyökkäysvoiman ehdyttyä ja tulitukimahdollisuuksien heikennyttyä hyökkääjän läpimurtoyrietykset pysähtyivät ja puolustajan reservien vastahyökkäykset löivät ne takaisin. Parhaissakin tapauksissa rintamaan saatiin vain pullistuma.

KUVA 8

Syvän operaation idea oli peräisin Mihail Tuhatsjevskilta. Hän oli visionääri, joka kykeni näkemään monia tulevan taistelukentän ilmiöitä ja ennakoimaan tekniikan soveltamista sotataitoon. Hän esitti mm. esimerkin nykyisen COTS (Commercial Of the Shelve) ja kaksikäyttöi-

syiden alalta. Hänen mukaansa esimerkiksi ilmavoimat ottaisi sodan aikana käyttöön siviili-matkustajakoneita, jotka muunnettaisiin nopeasti pommittajiksi. Näin ei toisessa maailman-sodassa käynyt vaan taistelukoneet olivat pääosin tehtäväänsä erikoistuneita.

Visioidensa toteuttamisen Tuhatševski tarvitsi hyviä työtovereita ja apulaisia. Erääksi lahjak-kaimmista osoittautui Vladimir Triandafillov, joka työryhmineen jalosti Tuhatševskin ideoita joukkojen ja taisteluvälineiden käyttöperiaatteiksi

Käyttöperiaatteet siirrettiin nopeassa tahdissa puna-armeijan kenttäohjesääntöihin. Varsinai-kesti syvän taistelun ohjeistus sisällytettiin puna-armeijan vuoden väliaikaiseen kenttäohje-sääntöön vuodelta 1936 (PU-36), joka oli koko tulevan sodan ajan voimassa - vuoden 1939 kenttäohjesäännön luonnosta ei kuitenkaan ehditty ottaa käyttöön. Näistä PU-36 on saata-vissa myös suomeksi käännettynä.

KUVA 9

Syvän taistelun lähtökohdat olivat vastustajan ryhmytyksen analysoimisessa. Puolustajan ryh-mitys jaettiin syvyysuunnassa kolmeen taktiseen linjaan.

Syvän taistelun perusvaatimuksen mukaisesti kaikki puolustuslinjat oli saatava saman aikai-kesti tuhoavan vaikutuksen alaiseksi. Etulinjan murron saavuttamisen jälkeen syvyyteen suun-nattaisiin nopeasti liikkuvia panssarivaunuryhmiä ja jalkaväen toinen porras. Jotta puolusta-jan operatiivisen reservin vastahyökkäys kyettäisiin torjumaan, tulisi koko taktisen puolustuk-sen syvyys saada haltuun ensimmäisen taistelupäivän aikana.

KUVA 10

Syvään taisteluun kuuluu olennaisesti taisteluryhmytyksen porrastaminen. Porrastaminen kuu-luu sekä puolustus- että hyökkäystaisteluun. Porrastaminen sekoitetaan meikäläisessä ajatte-lussa usein virheellisesti reserviin. Hyökkäyksessä porrastamisen päämääränä on turvata hyökkäyksen elävän voiman paineen jatkuminen ja menestyksen hyödyntäminen vastustajan syvyyteen. Nyrkkisääntönä hyökkäysporrastuksen syvyyden tulee vastata vähintään puolus-tuksen syvyyttä.

Porrastamisen vaatimukset kirjattiin ohjesääntöihin, mikä johti valitettavasti sodan alussa myös virheisiin, kun vähäistä taisteluvoimaa porrastettiin ja avomaastossa etenevä hyökkäys-ryhmytyksen toinen ja kolmas porras eivät voineet käyttää omaa tultaan, mutta olivat saksai-kaisten kranaatinheitin helppoina maaleina.

KUVA 11

Tuhatševskin ja monien muiden syvän taistelun kehittäjien jouduttua vainon kohteeksi myös heidän syvän taistelun oppinsa julistettiin totalitaristisessa Neuvostoliitossa vääräksi ja maan-petoksellisesti. Eräs ainoista eloonjääneistä Georgi Isserson toimi kylmäpäisesti yleisesikunta-akatemian professorina. Hän poisti "syvien taistelun ja operaation nimen" opetusohjelmasta, mutta ei muuttanut opetuksen varsinaista sisältöä. Tällä tavoin varmistettiin hankitun osaami-sen välittyminen vainoilta välttyneille puna-armeijan komentajille.

Operaatioiden kehittämistyö jäi kesken. Tämä heijastui erityisesti puolustusoperaatioissa kesällä 1941. Puolustuksen syvyyttä ei osattu käyttää oikein, ja voimaa jota olisi tarvittu operaatiotaidon näkökulmasta myöhemmin, hukattiin hätäisiin taktisiin ja huonosti valmisteltuihin vastahyökkäyksiin.

KUVA 12

Juuri ennen sodan toisen maailmansodan alkua tehty vuoden 1939 ohjesääntöluonnos kuvasi tulevan sodan kulkua ja lopputulosta: ”Kaikissa olosuhteissa ja kaikissa tapauksissa puna-armeijan voimakkaat iskut johtavat vastustajan täydelliseen tuhoutumiseen ja nopeasti vähäisellä verellä saavutettavaan ratkaisevaan voittoon”. Tuleva yhteenotto oli luonteeltaan aivan erilainen – siitä ei selvitty nopeasti eikä vähäisellä verellä.

Sama ajatus sodasta vähäisellä omalla verenvuodatuksella esiintyy vuonna 1938 tuotetun neuvostoliittolaisen propagandaelokuvan *Если завтра война...* (Jos huomenna on sota...) eräässä musiikkikappaleessa, jossa kuvataan ”työnnämme vihollisen omalle maaperälleen, vähäisellä verellä, voimakkailla iskuilla. Sodan jälkeen tuo vähäiseen vereen viittaava kohta poistettiin laulun uudelleen julkaisuista.

Ajatus pienellä verellä käytävästä sodasta ei tullut ohjesääntöön kuitenkaan suoraan propagandaelokuvasta, vaan sen todennäköisimpänä lähteenä on Kliment Voroshilovin puhe vuodelta 1935, jossa hän kuvasi ”mikäli vihollinen hyökkää meitä vastaan, vähällä verellä ja mahdollisimman pienillä määrillä välineitä ja mahdollisimman pienellä omien slaaviveliemme henkien menetyksellä voitamme vihollisen.” Viittaus slaaveihin koski todennäköisesti puolalaisia.

KUVA 13 MUSTA

Tuleva sota koetteli ennakkokäsitykset. Taistelua käytiin pitkällä Neuvostoliiton omassa syvyydessä ja maa menetti sodassa laskutavasta – joka muistuttaa irvokkaasti tuoretta kilpaväitelyä Zapad 2017 harjoituksen vahvuudesta – riippuen: Stalinin mukaan 7 miljoonaa, Hruštševin mukaan 20 miljoonaa, Gorbatšovin aikana julkaistujen tietojen mukaan 27 miljoonaa neuvostokansalaista. Viimeinen esitetty luku on venäläisen *Kuolematon rykmentti* -hankkeen varapuheenjohtaja Duuman edustaja Nikolai Zemtsovilta, jonka mukaan sodassa olisi menetetty 42 miljoonaa neuvostokansalaista. Vähästä verestä ei missään tapauksessa voi siis puhua.

Sodan alkuvaiheessa kesän ja syksyn 1941 aikana aloite säilyi koko ajan hyökkääjällä, ja sota sai Neuvostoliiton näkökulmasta Svetšinin luonnehtiman näännyttämissodan luonteen. Sodassa saavutettu voitto perustui sodan aikana tuotettuun ja jatkuvasti laadultaan kehittyvään sotavarustukseen ja kykyyn mittavaan henkilöstötäydennykseen.

KUVA 14

Materiaalisen tilanteen paranemisen myötä puna-armeijasta kehittyi sodan aikana lähes vääjäämättömästi etenevä sotakoneisto. Sotakokemusta saaneista ja yleisesikunta-akatemiassa syvän taistelun ja operaation oppeja harjoitelleista yleisesikunnan suunnittelijoista ja rintamien komentajista tuli kyvykkäitä syvien operaatioiden valmistelijoita ja johtajia. Kuitenkaan kaikkia syvän taistelutavan oppeja ei sodassa kyetty sellaisinaan toteuttamaan. Puna-armeijan

heikkoudeksi jäi monissa operaatioissa ilmennyt riittämätön kyky vaikuttaa vastustajan kokosyvyyteen.

KUVA 15 - MUSTA

Pienen valtion näkökulmasta toisen maailmansodan lopputulema on lohduton. Resursseiltaan vahvempi voittaa aina, ja kansainvälisen politiikan reaaliluonteen vuoksi pienempiä valtioita on aina turvallisempaa ja siten myös oikeutetumpaa "kiusata" kuin suurempia. Tässä lohduttomuudessa unohtuu usein se, että aseellisessa taistelussa alivoimaisen on mahdollista saavuttaa ajallisesti ja paikallisesti sellaista suhteellista etua, joka sodan kokonaiskuvassa – osana politiikkaa – pientenkin valtioiden taistelulla on merkitystä.

Paradoksaalisesti väitteet vähäväkisen taistelun hyödyttömyydestä tulevat usein esiin puolustuksen parantamiseen tähtäävien suorituskykyhankkeiden alla.